

8

VELKÁ HRA

ROMAN CZERNIAWSKI SE SETKAL S HUGEM BLEICHE-rem, svým německým řídícím důstojníkem, na toaletě restaurace Georges v Lyonu 15. srpna 1942. Předtím se polský špion naučil skládat vysílačku, zapamatoval si šifru a jedl „ve velkých kvantech“ v čínské restauraci vedle domu na Rue Dufrenoy. Po měsících ve vězení se snažil zlepšit svou kondici. V podpatcích bot měl skryté krystaly pro vysílačku. Czerniawski proklouzl přes hranici vichystické Francie a podle instrukcí plukovníka Oscara Reileho se zkontaktoval s polskou rozvědkou, které vysvětlil, že uprchl a že se rychle potřebuje dostat do Británie. O své dohodě s plukovníkem nic neřekl. Polská špiónáž kontaktovala MI6 a byly vytvořeny plány na evakuaci vůdce nyní nefunkční Interallié, který nějakým zázrakem unikl Němcům: měl být propašován do neutrálního Španělska prostřednictvím ilegální trasy pro prchající válečné zajatce a pak měl odletět do Británie.

Bleicher ho sledoval a důkladně si užíval své „dovolené“ v jižní Francii. Dokonce tam přivezl jednu ze svých francouzských milenek. Setkání v restauraci Georges bylo jejich první od Czerniawského „útěku“. Jejich rozhovor na toaletě byl krátký a zvláštní.

Bleicher s jistými rozpaky řekl, že ačkoli „si uvědomuje, že jakýkoli projev nedůvěry z jejich strany by celou záležitost mohl ohrozit“, německé předpisy vyžadují „písemnou garanci“ Czerniawského loajality. Byla to prý „pouhá formalita“. Pak mu Bleicher předal papír, na němž v němčině stálo, že Czerniawski „začal pracovat ve vojenské sféře pro národněsocialistický stát, že se své mise zhostil dobrovolně a že pokud neuspěje, Němci budou oprávněni k odvetě“. Toto byla výhrůžka maskovaná jako byrokratický předpis, záruka, že pokud nesplní své sliby, jeho blízcí budou zabiti. Pouze stát tak vražedný a byrokratický jako třetí říše mohl vyžadovat, aby někdo podepsal rozsudek smrti nad svou rodinou. Czerniawski podepsal.

Následujícího dne si Bleicher vyzvedl dopis v hotelu d'Orléans. Stálo v něm: „Ať žije Hitler, velký tvůrce nové Evropy!“ Czerniawski se vydal do Británie.

V Londýně byl Roman Czerniawski přivítán polskou komunitou jako hrdina: vlastenecký „superšpion“, který vzdoroval Němcům v okupované Paříži a pak jim dokázal vyváznout. V říjnu 1942 se setkal s polskými i britskými zpravodajskými důstojníky a byl podroben „tém nejnáročnějším“ výslechům. Nikdo nic netušil. Polský pilot byl veleben za svou „velkou odvahu a iniciativu“ při budování sítě Interallié. „Je to přirozený vůdce a má velké organizační schopnosti“, poznamenala MI5. Plukovník Stanislaw Gano z polské rozvědky, který se s Czerniawským setkal rok předtím, ho přivítal s otevřenou náručí. Příběh o útěku z německého zajetí byl „úžasný“ a „všichni mu věřili“. Nebo skoro všichni. Některým to připadalo příliš heroické na to, aby to byla pravda. Začala kolovat fáma, že „na jeho útěku je něco zábavného“.

Czerniawski nebyl jediný člen francouzské sítě, který se objevil v Británii. Monique Deschampsová („Komár“), ta „drobná, temperamentní a přitažlivá“ hlava jižní sekce Interallié, též unikla gestapu a dostala se za průliv La Manche. A stejně tak Mathilde Carréová. Obdobně jako Czerniawski souhlasila s tím, že bude pracovat pro Němce jako dvojitý agent v Británii. Podle Bleicherových instrukcí použila ukořistěnou vysílačku Interallié k udržování fikce, že unikla zátahu a že dál pokračuje ve špionáži jako spojenecký agent. Na jaře 1942 jí Bleicher dal pokyn, aby vyslala do Londýna zprávu, ve které měla požádat o evakuaci z obav před zatčením. Britové souhlasili a rozhodli se pro ni vyslat loď na francouzské pobřeží. „Plán byl takový, že v Londýně jsem měla získat co nejvíce jmen agentů pracujících ve Francii pro Spojence... pak by došlo k velkému zátahu. Slíbili mi enormní sumu peněz, výlet do Německa a publikaci mých pamětí v největších německých novinách.“ Mathilde byla v područí svého německého milence. Slíbila Bleicherovi, že mu „přiveze pár bot“ od londýnského ševce. Bleicher možná Brity nenáviděl, ale líbily se mu ručně dělané anglické boty.

Mathilde Carréová byla vyzvednuta rychlým dělovým člunem u Bihitu nedaleko Lannionu na pobřeží Bretaně (Bleicher zajistil, že je nerušil žádný německý hlídkový člun). V Londýně ji vyslechl uniformovaný britský důstojník s dokonalým chováním a ocelovým pohledem. „Anglosaská přetvářka je tak často lepší než galský temperament,“ napsala později. Opět se takřka okamžitě zhroutila a přiznala, že je agentkou abwehru. Trvala však na tom, že od začátku chtěla Němce zradit. Nevysvětlila ovšem svůj vztah s Hugem Bleicherem ani svou roli při zničení Interallié. Britové nevěděli, co s ní. Byla ubytována v bezpečném domě a držena pod dohledem

Czerniawského příjezd do Londýna zpečetil její osud. Mathilde je všechny zradila, řekl. „Navíc pomáhala Němcům, přestože si musela být vědoma rozsahu katastrofy.“ Bleicher ji nepochybně vystavil velkému tlaku, ale „její zrada se nedá nijak omluvit, neboť věděla, že její kolegy

čeká popravčí četa“. Czerniawski samozřejmě opomenul zmínit, že i on byl zverbován německou rozvědkou.

Mathilde byla uvězněna v Aylesbury a zbytek války strávila za mřížemi.

Czerniawski, vyznamenaný válečný hrdina, dostal úřednickou funkci v polské exilové vládě. Přestěhoval se do bytu v londýnské čtvrti Brompton s Monique Deschampsou, která se stala jeho milenkou. Poprvé od začátku války v Romanově životě zavládl klid. A pak odhalil to, co MI5 označila jako „bombu“.

Šest týdnů po příjezdu do Británie přinesl plukovníku Stanislawu Ganovi z polské rozvědky čtyřiašedesátistránkový dokument psaný v angličtině a nazvaný „Velká hra“. Začal slovy: „Němci vstoupili do poslední fáze své porážky. Chci tuto hru dokončit ve velkém stylu...“ Czerniawski pak do detailu popsal své naverbování německou tajnou službou, rozhovory ve vězení ve Resnes, dohodu s Bleicherem a Reilem, podrobnosti své mise a údajný útěk z německého zajetí. Jako důkaz ukázal „krystaly do vysílačky, které měl v podpatcích bot“. Tvrdil, že vše předstíral, „aby přelstil Němce“. „Během celé doby mé ‚kolaborace‘ ode mě Němci nedostali jedinou zprávu, která by jim pomohla při boji proti našim nebo spojeneckým organizacím na kontinentě.“

Dvojitý agent se nyní proměnil v trojitého a poukázal na to, že má jedinečnou pozici, neboť může německému vrchnímu velení zaslat vysílačkou jakoukoli zprávu, kterou spojenecké rozvědky budou chtít. Vložil pravidla hry: „Všechny údaje budu projednávat s Brity, nebo nejlépe s jedním Angličanem, důstojníkem, který bude mít celou záležitost pod kontrolou... Já budu pracovat jako expert.“ Nikdo jiný v polské rozvědce neměl znát pravdu o tom, jak se dostal z Francie. „Příběh mého útěku musí být v zájmu věci dál považován za pravdivý.“

Tento mimořádný dokument je zakončen typicky velkolepým způsobem: „Jsem přesvědčen, že pokud bude vypracován přesný plán, který bude přesně dodržen, potom má Velká hra všechny šance na úspěch a může přinést velké výsledky. Kdybych při organizaci Velké hry udělal

něco špatně, zpráva, že jsem zahynul při letecké havárii, zachrání mou rodinu a mé kolegy.“

Když plukovník Gano dočetl, udiven vzhlédl, ale než mohl promluvit, Czerniawski v dramatickém gestu „požádal o pistoli, aby se mohl zastřelit, pokud jeho žádost bude odmítnuta a pokud si budou myslet, že při plnění svých vojenských povinností neuspěl“.

Ganovou první reakcí byl šok a druhou vztek. Czerniawski lhal svým nadřízeným. Záměrně zakryl pravdivé okolnosti svého útěku. Dohodl se s nepřítelem a celé týdny po svém příjezdu do Británie skrýval pravdu. Udělal z Gana idiota. Czerniawski odpověděl, že pravdu neřekl proto, že si „nebyl jistý, nakolik je polský exil proniknut německými agenty“. Tato poznámka Gana rozzuřila ještě víc. Nařídil Czerniawskému, aby se vrátil do svého bytu a čekal na další rozkazy, a vyjádřil přesvědčení (které nikdy nezměnil), že Czerniawski je „ničemné individuum“, které si zaslouží kulku.

Czerniawského traktát (nazýval ho „má kniha“) byl předán Taru Robertsonovi v B1A. Mluvil-li Czerniawski pravdu, pak mohl být užitečný pro tým Double Cross. Pokud lhal, jako Mathilde Carréová, pak měl být zatčen a, jestliže by to bylo nutné, souzen a popraven. Rozhodnutí mělo být učiněno rychle, protože pokud měl Czerniawski demonstrovat svou hodnotu pro Němce, musel co nejdříve zahájit rádiový kontakt. Christopher Harmer byl opět pověřen úkolem zjistit motivy potenciálního dvojitého agenta a rozhodnout o jeho osudu.

Harmer strávil výslechy Czerniawského celé dny. Výsledná zpráva je psychologický majstrštyk, pozoruhodný náhled do duše špiona. Czerniawski mluví pravdu, tvrdil Harmer, ale ne celou pravdu, jen ty části, které se hodí pro jeho záměry. Říká, že abwehr ho přinutil ke kolaboraci, zatímco ve skutečnosti se přihlásil dobrovolně. Říká, že vše celou dobu předstíral, ale Němci ho úspěšně naindoktrinovali propagandou a hráli na jeho ješitnost. Přijel do Británie, aby viděl, jakým směrem se válka ubírá, a teprve po zhodnocení situace se přidal k Britům.

„Existují značné pochybnosti o jeho integritě,“ psal Harmer. „Zdá se, že je možné, že by mohl být využit pro nějakou formu trojitého kříže.“ Na Czerniawského však bylo spolehnutí v jednom důležitém ohledu:

„Jeho loajalita je zcela vázána na jeho zemi a (...) každý problém vidí prizmatem osudu polského lidu. Jeho povaha je velmi silně egoistická a dramatická. To může být částečně dáno jeho výškou. Je nezbytné vyhnout se snižování jeho ceny. Jeho povaha, smysl pro drama a pocit vlastní důležitosti – jež mu dala jeho zpravodajská práce – ho přivedly k tomu, že se považuje za jakousi polskou Johanku z Arku. A tak dramatizuje a přehání svou roli.“

Harmer se snažil představit si, jaké to pro Czerniawského bylo ve vězení ve Fresnes. „Loajální a horlivý Polák v ubohém fyzickém a psychickém stavu“ a tak reprodukoval tu scénu:

„S tím, jak se jeho situace zhoršovala, se zvyšovala role propagandy a jeho přesvědčení o vlastní význačnosti. Jejich důvěra v něj vzrostla, a když jim nabídl, že by pro ně mohl pracovat jako špion, vzali tu nabídku vážně. Opravdu si myslí, že existuje možnost uskutečnění dohody mezi Polskem a Německem.“

Po příjezdu do Británie, konstatoval Harmer, však Czerniawski dospěl k názoru, že jeho němečtí žaláři špatně pochopili politickou situaci.

„Myslí si, že polské oficiální kruhy zde jsou odhodlány pokračovat v boji proti Německu. Jeho zdraví a síla a smysl pro úsudek jsou zpátky, uvědomuje si, že jako loajální a vlastenecký Polák nemůže provádět svůj úkol. Proto v dramatickém gestu přináší svou knihu svému šéfovi.“

Czerniawského loajalita závisela výhradně na tom, co vnímal jako zájmy Polska. „Nemyslím si, že by to byl špion, který se snaží použít tento příběh jako krytí,“ napsal Harmer. „Neexistuje žádný doklad a není ani žádná pravděpodobnost toho, že by tu pracoval proti Británii, ve prospěch jejích nepřátel.“ Již teď „prokázal této zemi velkou službu“ a při patřičném vedení by to mohl udělat znovu.

„Němci v něj mají velkou důvěru. Není důvod, proč bychom neměli použít jeho vysílačku. S jistou dávkou představitosti a s jeho originálním duchem můžeme Němce klamat a dezinformovat, ale využití této možnosti je závislé na jeho ochotě kooperovat.“

Někteří vysoce postavení členové BIA však o tom nebyli přesvědčeni. Pedantský Marriott poukázal na to, že již bylo dohodnuto, že „v naší službě nebudeme tolerovat jakoukoli osobu, která za jakýchkoli okolností souhlasila s tím, že bude pracovat pro Němce“. Masterman tvrdil, že „Němci tím, že ho pustili, nic neztratili, neboť celou jeho organizaci zničili a jedině, o co přišli, je pochybné uspokojení z jeho poprav“. Zdá se možné, že Němci vyslali Czerniawského do Británie jako návnadu, „protože velice dobře vědí, že se nám vrhne kolem krku“. Pak by od začátku věděli, že jeho zprávy jsou mylné. Využili Bleicher a Oscar Reile tohoto Poláka, aby zjistili, co Britové chtějí, aby si Němci mysleli? „O jeho dobré vůli nejsme přesvědčeni všichni,“ napsal Guy Liddell do svého deníku.

Spor o Czerniawského vedl k roztržce mezi Mastermanem, jenž reprezentoval obezřetnou starou gardu, a Christopherem Harmerem, mladým nadšencem, který chtěl polského špiona řídit. Harmer si myslel, že Masterman ho chce „vyřídít“, že „intrikoval za mémi zády“, aby k tomu došlo. Den před sňatkem se svou sekretářkou Peggy Harmer napsal Mastermanovi „jeden z nejdrsnějších dopisů, jaké jsem kdy poslal“. Pak se udobřili. „Měl jsem toho starouše rád,“ psal Harmer,

„myslím, že jenom dělal svou práci – prosazoval moudrý a zralý odstup od neodpovědných, horkokrevných mladíků.“ Jenže horkokrevný mladík byl tvrdohlavý a trval na tom, že by ten „případ neměli zahodit“. Tar Robertson souhlasil. Rádiová stanice abwehru v Paříži se již celé týdny pokoušela Czerniawského zkontaktovat. Bylo rozhodnuto, že Czerniawski začne vysílat rádiové zprávy svým německým nadřízeným, ale pouze dočasně a „pod přísným dohledem“. Podezřívavé a mstivé polské úřady svolaly vojenský soud, který udělil Czerniawskému přísnou důtku a „uvolnil ho ze služby“.

Czerniawski byl tímto vývojem potěšen. „NOVÁ HRA začala,“ psal Harmerovi. „Němci tu starou prohráli. A musejí prohrát i tu novou. Podle mého názoru je to obtížná hra, ale může nám přinést enormní výhody, především během rozhodujících momentů, které se blíží.“ Ještě ješitnější než předtím nyní zahájil třetí kapitolu ve své mimořádné špionážní kariéře, s novým úkolem a novým krycím jménem. Jako špion v okupované Francii měl krycí jméno „Walenty“ (Valentin), jako německý agent „Hubert“ a nyní jako dvojité agent Double Crossu získal nové jméno. Agent Brutus.

Toto *nom de guerre* vymyslel Harmer, jenž měl klasické vzdělání. „Roman Czerniawski se přidal k Němcům a pak zase k nám, a tak jsem si pomyslel: ‚I ty, Brute?‘“ Samozřejmě že během prvního roku okupace velmi statečně pracoval v Paříži, a tak jsem si vzpomněl na poslední Brutovu řeč z Shakespearova ‚Julia Caesara‘, která začíná slovy: ‚Byl to ten nejšlechtetnější Říman ze všech.‘“ Slova „Et tu, Brutus?“ jsou nejslavnějším literárním odsouzením zrady, jsou to slova muže, který byl ze zálohy zabit přítelem, jemuž věřil. Harmer byl přesvědčen, že Roman Czerniawski na rozdíl od Shakespearova Římana nezradí. Volba tohoto krycího jména však prozrazovala jisté obavy.